

ODRŽIVI RAZVOJ I EKOLOŠKA EKONOMIJA KAO POSLOVNE PARADIGME

SUSTAINABLE DEVELOPMENT AND ECOLOGICAL ECONOMICS AS A BUSINESS PARADIGM

Slobodan Pokrajac*

Sažetak: Suština nove filozofije razvoja jeste održivi razvoj. Njegova suština sastoji se u procesu promena u kojem se korišćenje resursa, tokovi investiranja, smer tehnološkog razvoja i institucionalne promene nalaze u harmoniji, omogućujući povećanje kako sadašnjih tako i budućih potencijala ljudskih potreba i želja. Za postizanje globalne održivosti moramo prestati da mislimo o ekologiji i ekonomiji kao o ciljevima u konfliktu. Ekološka ekonomija je transdisciplinarna, pluralistička, integrativna i više umerena na problem nego na sredstva. Ekološka ekonomija vidi humanu ekonomiju kao deo veće celine. Njen domen je celokupna mreža interakcija između ekonomskih i ekoloških sektora. Održivi razvoj ima za cilj postizanje ravnoteže između naše sadašnje potrošnje resursa i sposobnosti naših prirodnih sistema da se održe na nivou na kojem će i budućim generacijama biti omogućeno njihovo korišćenje.

Ključne reči: životna sredina, održivi razvoj, ekološka ekonomija, ekološki menadžment, civilizacija

Abstract: The essence of new development philosophy is sustainable development. Its essence is a process of change in which the exploitation of resources, the direction of investments, the orientation of technological development, and institutional change are all in harmony and enhance both current and future potential to meet human needs and aspirations. To achieve global sustainability we need to stop thinking of ecological and economic goals as being in conflict. Ecological economics is transdisciplinary, pluralistic, integrative, and more focused on problem than on tools. Ecological economics sees the human economy as part of a larger whole. Its domain is the entire web of interactions between economic and ecological sectors. Sustainable development aims at achieving a balance between our consumption of resources, and the ability of our natural systems to sustain it at levels which do not rob future generations of their resource needs.

Key words: environment, sustainable development, ecological economics, ecological management, civilization

1. Uvod

Mada se značajno smiruju doskorašnje euforije i tehnolatrijska oduševljavanja najnovijim tehnološkim uzletima (tzv. 3. tehnološka revolucija, „treći talas”, „informatičko društvo”, „digitalno društvo” itd.), još uvek su veoma velika očekivanja od novih tehnologija kao izvora novih utopija ili barem novih legitimnih nadanja u bolji (kvalitetniji) život.

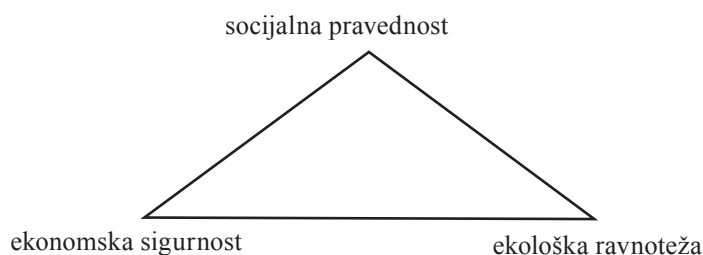
Nezapamćeni dometi najnovijih tehnoloških ostvarenja, u gotovo svim oblastima ljudskog stvaralaštva, posebno u poslednje tri decenije, ukazuju istovremeno i na ozbiljna ograničenja dosadašnjih koncepata razvoja

* prof. dr Slobodan Pokrajac, Mašinski fakultet, Univerzitet u Beogradu

i na nedovoljnost dosadašnjih kriterijuma za vrednovanje i ocenu ostvarenog razvoja. Faktorsko poimanje tehnologije, ekonomističko i kvantitativno (takoreći kvantofrenično) merenje samo vidljivih efekata u osnovi dubinske transformacije savremene civilizacije, donekle je prikrilo ili ostavilo po strani često mnogo značajnije efekte zbog čijih zanemarivanja mogu čak svi ostali efekti doći u pitanje.

U stvari, tehnološki razvoj savremene civilizacije došao je u fazu kada se na dramatičan način ukrštaju različiti razvojni ciljevi. *Konflikti ekonomskih i ekoloških ciljeva* pri tome su svakako od najveće važnosti. A samo još pre nekoliko decenija tek najupućeniji jedva da su osećali da će ekologija bitno uticati na naše ukupno, a ne samo ekonomsko ponašanje. A to se doista dogodilo i danas više niko odgovoran ne može da pomisli kako je reč o prolaznoj modi i nekakvoj svetskoj hit temi i tobožnjom halabuci bez stvarnog pokrića.

Zbog toga se razumevanje održivog razvoja postepeno proširuje međupovezivanjem sociologije, ekonomije i ekologije u tzv. magični trougao razvoja (slika 1).



Slika 1. „Magični trougao” održivog razvoja

Ovakav trougao za svakog civilizovanog čoveka (pohlepni, nezajažljivi, prebogati i sl. su to sve manje i manje, jer su izgubili osećaj mere kao jedno od ključnih obeležja kulture i civilizacije) trebalo da bude minimalna ne samo obaveza, već istorijska prilika i prostor da se dokaže kao humanista i istinski globalista kojem je istinski važan **ceo svet**, a ne samo ‘sopstveni’ tj. lokalni deo. Stoga, ako želimo da pogledamo u budućnost moramo da čvrsto stojimo na narečenom „tronošcu”. Ukoliko na njemu izostane samo jedna „noga”, slika budućnosti biće opasno defektna, iskrivljena i nepotpuna, ako je uopšte i moguća. SAPIENTI SAT!

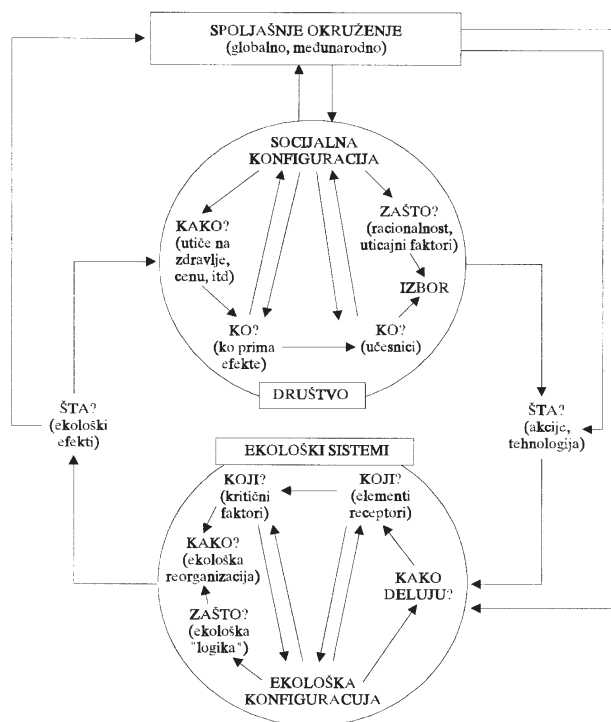
Ekonomska sigurnost uključuje: 1. povećanje produktivnosti i proizvodnje korisnih dobara i usluga; 2. smanjenje siromaštva u svetu; 3. osiguranje pravedne raspodele dobara i stalno unapređivanje jednakosti u svim segmentima privređivanja; 4. osiguranje zaposlenosti, zarada, novih investicija, trgovine i distribucije roba; 5. podizanje inovativnosti i preduzetništva.

Socijalna pravednost uključuje: 1. osiguranje i podsticanje kulturne raznolikosti; 2. održavanje i podržavanje institucija društvenih sistema; 3. podržavanje socijalne pravičnosti i polne i rasne jednakosti; 4. omogućavanje učestvovanja u odlučivanju svih segmenata društva; 5. obezbeđenje jednakih mogućnosti obrazovanja za sve.

Ekološka ravnoteža podrazumeva: 1. osiguranje i održavanje genetske različitosti; 2. podržavanje biološke proizvodnje; 3. razvijanje otpora prema negativnim uticajima na okolinu, kao i podsticanje i omogućavanje oporavka u slučaju nastajanja negativnih uticaja; 4. osiguranje čiste okoline i stabilne klime; 5. podsticanje eko-efikasnosti u svim delovima društva.

Ugrožavanje prirode i njene reproduktivne sposobnosti samo je jedan, ali ne i jedini, primer koji ukazuje na opasne zamke, stranputice i kratkovidost tehnocentrističke i produktivističke „filozofije” razvoja. Zato delimo mišljenje da se novi pristup razvoja mora zasnivati na novoj percepciji i nauke i tehnologije dominantno u okviru nove ekološke umesto dosadašnje tehno-ekonomske paradigme. Mada je u tom smislu neophodno redefinisati čitav niz dosadašnjih kategorija, principa, kriterijuma i procedura, što ovom prilikom ne možemo do kraja učiniti, već samo u tekućim kontekstima, ali zato možemo najaviti opsežniji pleoaje za novo celovito i favorizovano antro- ili humanocentrično situiranje čoveka i njegove životne sredine u procesima savremenih civilizacijskih vrtloženja. U stvari, ma koliko i dalje verujemo u budući razvoj kao funkciju sve više usmeravanog (mada ne uvek i autonomnog) razvoja nauke i posebno tehnologije, još više smo uvereni da je došao trenutak da se izvrši reevaluacija mogućih dometa u okviru postojeće razvojne paradigme. A sve to s ciljem da se ona zameni novom paradigmom u kojoj će nauka i tehnologija više biti u funkciji optimizacije kvaliteta života nego u funkciji maksimizacije ekonomske efikasnosti. Zapravo, radi se o tome da su ekonomski, humani i ekološki kriterijumi komplemetarni, ali sve, ili gotovo sve, do sada primenjivane razvojne strategije to nisu dovoljno uvažavale. Zbog toga se savremeno čovečanstvo nalazi pred globalnim izazovima i izborom između penetracije dosadanih sadržaja (industrijalizacija, urbanizacija, automatizacija itd.) razvoja u još nerazvijene (prema sadašnjim kriterijumima) delove Planete, ili bitne promene tog sadržaja, makar i po cenu usporavanja rasta, omogućavajući da se sadašnji resursi prirode mogu sačuvati za korišćenje budućim generacijama (održivi razvoj).

Zaneta neodoljivom privlačnošću ekonomskog rasta i materijalnog uspona savremena civilizacija je ili pre- cenila ili potcenila objektivne mogućnosti prirodne sredine da izdrži takav svojstveni skorojevićevski nalet sve ambicioznijih generacija proizvođača i potrošača, tako da je već sada neodložno preispitati sve razvojne strategije, a samim tim i njihove teorijske i filozofske temelje i osvežiti ih novim vizijama i rešenjima. Ukratko, potrebno je pronaći koliko-toliko zadovoljavajuće odgovore na neka ključna pitanja koja proističu iz društveno-ekološkog nekusa (Sl. 2, Gallopin, Gutman, Maletta, 1989) čiji smo ne samo svedoci nego i aktivni učesnici.



Slika 2. Interakcija društvo – ekosistem

Sušтина nove, po sadržaju izmenjene, a po domašaju proširene (planetarne), logike vrednovanja svega što je u dosadašnjoj industrijskoj civilizaciji urađeno, svega što trenutno radimo, a naročito i posebno onog što tek nameravamo učiniti, svodi se na sada već čuvenu ali relativno novu sintagmu: „**tehnologija predlaže - ekologija odlučuje**”. Ako je naša sadašnja ekonomska aktivnost s jedne strane materijalna pretpostavka ne samo opstanka nego i nastanka budućeg boljeg, s druge strane ta aktivnost je i istorijska potvrda odnosa prema prethodnom, bilo da s njim radikalno raskidamo (npr. tehničko-tehnološki uzleti) ili pak negujemo kontinuitet (npr. čuvanje prirode). Uostalom, bez diskontinuiteta nema ni kontinuiteta, i obrnuto, što najbolje pokazuju i tehnologija i čovekova večita borba za drugačije (raznolikost), više i jeftinije (ekonomičnost), bolje (kvalitet), brže (produktivnost), lepše (estetičnost) itd., a što mu sve obezbeđuje održivost i razvojnost kao uslov i meru održivosti.

2. Višeznačnost i dalekosežnost koncepta „održivog razvoja”

Zbog toga ima puno smisla da se traže novi koncepti, paradigme, filozofije, strategije i politike razvoja koje će sve, bez izuzetaka, u prvi plan staviti **dugoročne**, celovite i uravnotežene potrebe i interese sadašnjih i budućih generacija. U tom smislu odmah se nameće i prvi cilj svih razvojnih napora, sadašnjih i budućih, kao *conditio sine qua non* ne samo bilo kog istinskog razvoja već i samog opstanka – očuvanje prirode i njenih resursa. Istovremeno, stavljanje ovakvog cilja u sam vrh razvojnih prioriteta podrazumeva bitno drugačiji način rangiranja i ocenjivanja svih ostalih razvojnih ciljeva, a posebno proizvodnih, ekonomskih, regionalnih i svih ostalih.

Održivi razvoj i održivost razvoja otkrivaju se kao najurgentniji globalni problemi i već skoro četiri decenije, otkako su 1972. unete u United Nations Environmental Programme (UNEP), ostaju važne oblasti istraživanja mnogih nauka (ekonomije, ekologije, tehnologije, biologije, geografije, sociologije, pravnih i političkih nauka, kao i mnogih drugih), i područja nacionalnih državnih politika kao i brojnih međunarodnih inicijativa i poduhvata. Protekli 37-godišnji period označio je suštinski prodor istinske filozofije globalizma i, ako još uvek ne potpunog planetarnog ali svakako sve šireg regionalnog, ekološkim razlozima iznudenog, povezivanja i transnacionalne integracije sve širih delova sveta, što je nesumnjivi civilizacijski pomak od trajnog značaja i sa ogromnim perspektivama. Čovečanstvo najzad otkriva da Priroda ne poznaje i ne priznaje nikakve granice (državne, nacionalne, jezičke, kulturne, verske itd.), ali još uvek ne zna dovoljno kako da se oslobodi sopstvene uskogrudosti, bahatosti, nezajajljivosti, sebičnosti, kompleksa superiornosti i svih drugih ograničenja koja se javljaju kao faktički nedostatak vizije i sopstvene misije u savremenom svetu koji se dramatično brzo menja.

Ekologija kao nauka o opstanku, time što svakodnevno upozorava na rastuće rizike sve učestalijeg diskontinuiteta i opasnosti od njihovog predugog ili prejakog trajanja, istovremeno ima i ulogu savesti čovečanstva pomažući mu da sadašnje generacije „spase svoju dušu” pred sudom budućih generacija. Danas se više ne možemo zadovoljiti samo kvantitativnim empirijskim nalazima o stvarnim razvojnim pomacima u odnosu na prethodnu generaciju, već je civilizacijski daleko važnije koliko i kakvo nasleđe ostavljamo dolazećim generacijama. *Kvalitet životne sredine* je svakako najcelovitiji kriterijum za ocenu ukupnog razvoja neke jedinice posmatranja (države, regiona, preduzeća itd.) u određenom periodu.

Zbog svega, kroz koncept održivog razvoja dolazi se do tako potrebne simbioze ključnih kategorija i kriterijuma i ekonomije i ekologije, jer su obe okrenute ka razvojnim ciljevima sve većeg i većeg broja ljudi (2050. god. biće oko 9,5 milijardi ljudi – podaci FAO za 2009. godinu) u uslovima realno sve ograničenijih prirodnih resursa. U tom smislu održavanje razvoja, odnosno održavanje uslova za razvoj, nije samo ma-

terijalna pretpostavka opstanka sadašnjih generacija, nego je i etičko pitanje odbrane civilizacijske časti pred budućim generacijama. U stvari, održivi razvoj podrazumeva ravnotežu između potrošnje resursa i sposobnosti naših prirodnih sistema da zadovoljavaju potrebe budućih generacija. Drugim rečima, održivi razvoj znači održavanje kapaciteta Zemlje da omogući život svakom njenom sadašnjem kao i još nerođenom stanovniku. Razume se da odgovornost za to nosi svaka tekuća generacija koja mora pronaći najbolji način upravljanja ne samo raspoloživim resursima nego i načinima otkrivanja i korišćenja još uvek nepoznatih resursa.

U svemu tome uvek se velika pažnja poklanja tehnologiji kao faktičnom uporištu svekolikih tehnocentričkih ideologija, vizija i politika, kako onih sa optimističkim i **tehnolatrijskim** predznakom, koji u tehnologiji vide lek (panacea) za sve „bolesti” savremenog sveta, tako i onih pesimističkih, odnosno **tehnofobističkih**, koji opet tehnologiju neopravdano optužuju za sve nesreće ovog sveta, otvoreno šireći strah od tehnologije i otpor prema njoj.

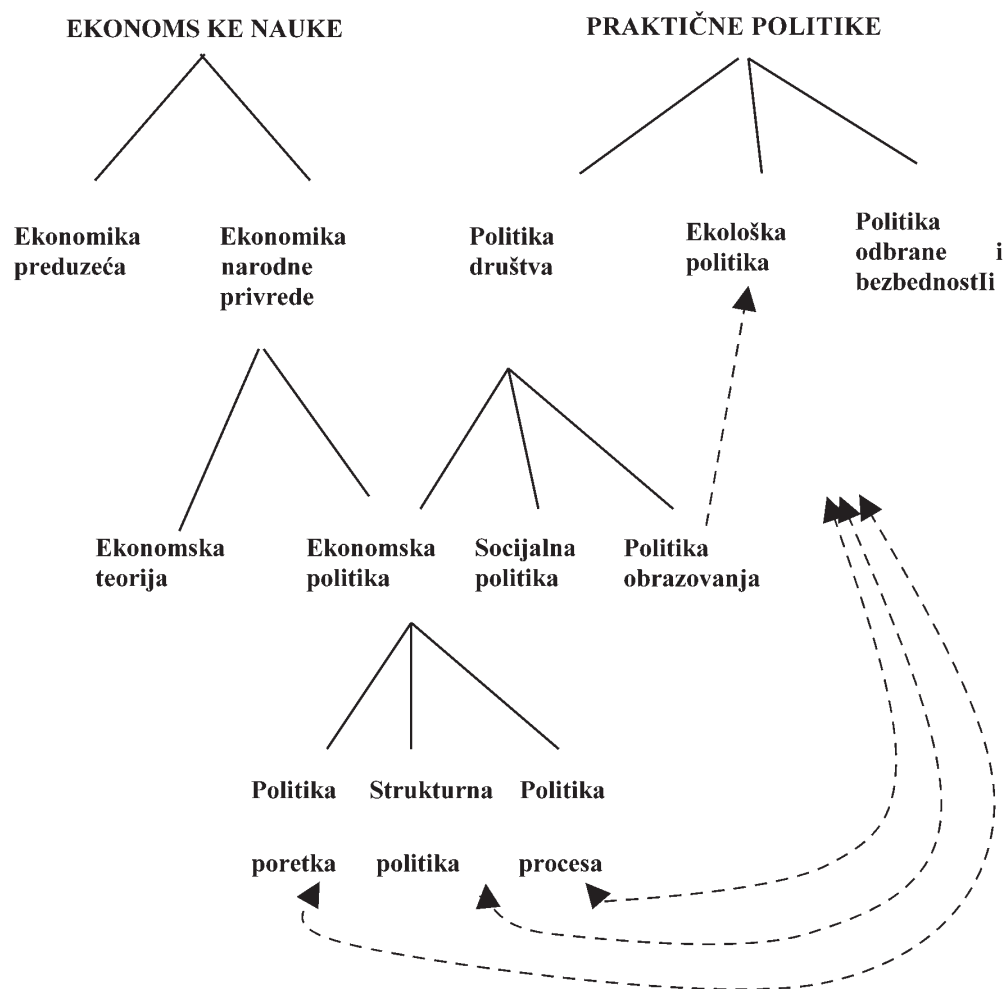
Ukratko, već na ovom mestu možemo zaključiti da se upravo preko ekologije može najbolje razumeti stvarna priroda i suština tehnologije kao sume čovekovih znanja kako da Priroda čoveku trajno služi, da održava uslove života.

Sve druge odrednice (razvoj, efikasnost, kvalitet) ove jednostavne relacije: **čovek-znanje-priroda** nastajale su tokom istorijskog razvoja u kojem je čovek sve agresivnije („produktivnije” i „efikasnije”) nasrtao na prirodu, uvek više vodeći računa o svojim trenutnim potrebama (i interesima) a manje o dugoročnim. Njegov „**tehne**” uvek je bio usmeren na rešavanje praktičnih problema života, ali takav instrumentalistički tretman tehnologije proizveo je takav tip društvene strukture u kojem propadanje okoline i ugrožavanje Prirode mogu biti uočeni i shvaćeni tek kada toliko odmaknu da postanu ozbiljna pretnja po sam opstanak i Prirode i čoveka kao njenog najrazvijenijeg dela.

Zbog svega, možemo reći da – kao misaona pretpostavka tzv. nove filozofije razvoja i svojevrsna „mentalna infrastruktura”, neophodna prilikom osmišljavanja svake dalje (r)evolucije i upotrebe, posebno tzv. nove/vi-soke tehnologije – danas, takođe, nedostaje i nova filozofija tehnike (tehnologije). Ona je danas neophodna kao jasan i snažan kritički demarš pogrešnoj predstavi da čovek mora dominirati nad Prirodom (što je, zapravo, naličje shvatanja o dominaciji čoveka nad čovekom), ali i kao misaoni pledoaje za radikalnu akciju očuvanja biosfere kao najvažnije od svih ljudskih potreba, a samim tim i kao najboljem od svih pokazatelja čovekovog razvoja. U tom smislu potrebno je uspostaviti i novi odnos između ekonomske i ekološke politike. Jedan od mogućih načina prikazan je na slici 3.

Takođe, značajno je da ukažemo i na moguće načine delovanja politike na odgovarajuće ekološke izazove, posebno sa stanovišta prisustva rastućih ekoloških rizika, kako endogenih, tako i egzogenih. U tom smislu moguće su sledeće četiri ekološke političke opcije:

- *proaktivna*, kao odgovor na male egzogene i velike endogene ekološke rizike;
- *strateška*, koja predstavlja mogući odgovor preduzeća na situaciju sa velikim i endogenim i egzogenim ekološkim rizikom;
- *reaktivna*, koja nudi rešenje za situaciju u kojoj preovlađuje mali egzogeni i mali endogeni ekološki rizik i
- *krizno-preventivna* koja nudi rešenje za situaciju kada preovlađuju veliki egzogeni i mali endogeni ekološki rizici.



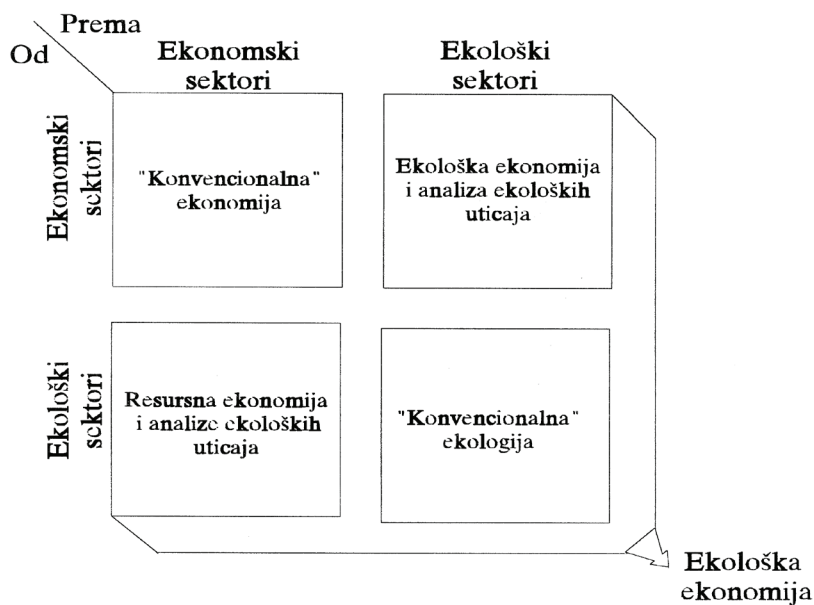
Slika 3. Sistemska veza ekonomske i ekološke politike

Država, kao legalni i legitimni nosilac javne vlasti, sa svoje strane može i mora, u cilju zaštite životnih interesa svojih građana, da propiše odgovarajuće standarde i norme ponašanja koji će biti obavezujući za sve privredne subjekte, ali najbolje je kada samo preduzeće u sadržaju svoje organizacione kulture ima ugrađene ekološke pristupe. Srećom, to se sve češće i dešava, ali, ipak, još uvek ne zadovoljavajućim tempom.

3. Konceptualizacija ekološke ekonomije i ekološkog menadžmenta

Ekologizacija proizvodnje i svih vidova poslovanja na novi način briše granice između tzv. mikroekonomije i tzv. makroekonomije definitivno inaugurirajući **ekološku ekonomiju** kao najbolji, najpotpuniji, a verujemo u budućnosti možda i jedini, analitički okvir za procenjivanje uspešnosti neke poslovne, a naročito proizvodne, aktivnosti. Ekonomija se u stvarnom životu valjano može deliti samo na uspešnu i neuspešnu, a sve ostale podele imaju samo ograničeno metodološko značenje. Iz dosadašnjeg izlaganja moglo se videti da stvarnog i na dugi rok ekonomskog uspeha ne može biti ako u njegovo ostvarivanje nisu bila ugrađena i ekološka merila uspeha. Danas postaje potpuno jasno da niko niti hoće niti želi da plaća nečije ekološke propuste koji se u vidu „ušteda” žele pretvoriti u ekonomski i finansijski rezultat. Ukratko, uštede na ekološkim troškovima više ne mogu i ne smeju postati izvor ničijeg ekonomskog uspeha, jer bi to na dugi rok značilo neetičko zahvatanje tuđeg dohotka.

Sprezanje ekoloških i ekonomskih vektora aktivnosti pojedinih preduzeća i transformacija konvencionalne ekonomije i konvencionalne ekologije u jedinstven koncept ekološke ekonomije prikazani su na slici 4. (King, 1995: 84). Bliže poređenje ovih tipova ekonomija prema odabranim kriterijumima dato je u tabeli 1 (King, 1995: 86).



Slika 4. Različiti domeni ekonomije i ekologije

Tabela 1. Poređenje „konvencionalne” ekonomije i ekologije sa ekološkom ekonomijom

	"Konvencionalna" ekonomija	"Konvencionalna" ekologija	Ekološka ekonomija
Osnovni pogled na svet	Mehanistički, statički, atomistički	Evolucijski, atomistički	Dinamički, sistemski, evolucijski
Vremenski okvir	Kratak	Širok raspon	Širok raspon
Prostorni okvir	Lokalni do internacionalnog	Lokalni do regionalnog	Lokalni do globalnog
Okvir vrsta	Samo čovek	Sve sem čoveka	Ceo ekosistem, uključujući i čoveka
Primarni makro ciljevi	Rast nacionalne ekonomije	Opstanak vrsta	Održavanje ekološkog ekonomskog sistema
Primarni mikro ciljevi	Maksimalan profit (firme) Maksimalna korisnost (pojedinci)	Maksimalan reproduktivni uspeh	Mora biti prilagođen da odražava ciljeve sistema
Pretpostavke o tehničkom napretku	Veoma optimistične	Pesimističke ili bez stava	Mudro skeptične
Akademski stav	Disciplinaran	Disciplinaran	Transdisciplinaran

Sušтина ovog procesa svodi se, u krajnjem, na ostvarivanje održivog razvoja kao paradigme koja više ne može imati alternativu. Nažalost, danas još uvek značajan deo sveta ima velikih problema da u svoju razvojnu filozofiju i praktični život „ugradi” logiku ekonomskog (racionalnog) ponašanja, dok mu ekološka logika još izgleda nekako isuviše pomodnom i za sada nepotrebnom, a sve to zajedno ne samo da inhibira bilo kakav ozbiljniji razvoj, već direktno doprinosi razvoju nerazvijenosti. Srećom, s druge strane postoji sve veća grupa

zemalja čiji su nosioci razvoja i te kako svesni svekolikog značaja primene principa i kriterijuma ne samo konvencionalne ekonomije i konvencionalne ekologije, nego i njihove međusobne interferencije i snažne afirmacije nove prakse ekološke ekonomije kao preduslova dugoročno ekonomski efikasnog, ekološki prihvatljivog i etički legitimnog privređivanja. Osnovna obeležja tog novog koncepta ekološke ekonomije ogledaju se pre svega u značajnom teorijskom i metodološkom pomeranju tradicionalnih analitičkih okvira i ekonomije i ekologije s osnovnim ciljem održavanja ekološkog ekonomskog sistema, a ne samo ili ekološkog ili samo ekonomskog, jer takvi redukcionizmi i parcijalni pristupi ne mogu biti put ka realizaciji održivog razvoja. U stvari, taj novi koncept u potpunosti sledi logiku tzv. *holističkog (celovitog)* razvoja.

U tom smislu nužno se javlja i tzv. **ekološki menadžment** kao nauka i veština upravljanja različitim nivoima organizacionih sistema (preduzeća, države i dr.) putem kontrole rizika koji ugrožavaju opstanak tih sistema. Razume se da, zbog svega što je osnovni cilj ekološkog menadžmenta opstanak organizacionih sistema (ovi se uvek sastoje, pored ostalih elemenata, pre svega od ljudi), ovako definisan menadžment nije samo „postizanje stvari (ciljeva) pomoću ljudi” (M. P. Follett) nego je u prvom redu postizanje stvari **zbog ljudi**.

Ekološki menadžment je u potpunosti antropocentrični ili humanocentrični koncept poslovnog upravljanja, što ga značajno razlikuje od svih drugih menadžerskih pristupa i sistema. Isto tako, on nije samo nauka i veština **efektivnog i efikasnog** ponašanja i postizanja ciljeva na **pravi način**, nego je istinsko znanje i praksa postizanja **pravih ciljeva**, dakle onih koji se tiču opstanka čoveka i kvaliteta njegovog života. Možemo reći da niti u jednoj oblasti primene menadžmenta se ne potvrđuje tako snažno i ubedljivo **dominacija principa efektivnosti nad principom efikasnosti**, odnosno nemogućnost da se nedostatak efektivnosti (loše, dakle nehumano i neekološki odabranih ciljeva) nadomesti čak i najvećom efikasnošću. U tom smislu ekološki menadžment može (i mora, u perspektivi) postati svojevrsna upravljačka infrastruktura i probni test uspešnosti svake menadžment prakse. Mišljenja smo da ekomenadžment već sada nadilazi svaku praksu poslovnog i državnog upravljanja i da prerasta u svojevrsni **metamenadžment**.

Tome će nesumnjivo doprineti i globalni proces uvođenja međunarodnih standarda za ekološki menadžment (iz 1994). Njihova osnovna uloga je u tome da obezbede jedinstvene smernice za ekološku politiku; da definišu strateške i operativne ekološke ciljeve; da identifikuju i vrednuju ekološke efekte; uspostave načine interne i eksterne provere (audit); uspostave principe komuniciranja i definišu obaveze za obuku itd.

U tom smislu standardi sistema ekološkog menadžmenta predstavljaju dalju razradu i konkretizaciju poznate Povelje za održivi razvoj (Business Charter for Sustainable Development) koja je 1991. g. usvojena u okviru međunarodne trgovinske komore. Tada je proklamovano da je ekološki menadžment ključna determinanta održivog razvoja i da mora biti prioritetni zadatak preduzeća i da njeno unapređivanje mora biti stalan proces; da se zaposleni moraju stalno motivisati i ekološki podučavati; da se mora vršiti stalna ocena ekoloških posledica svakog novog procesa i proizvoda; da preduzeće mora preduzeti odgovornost za ponašanje svojih kooperanata i dobavljača; da preduzeće mora biti otvoreno za dijalog o ekološkim rizicima i angažovano u zajedničkim naporima za unapređenje ekološke svesti i redovno informisanje svih zainteresovanih. U stvari, suština ekološkog menadžmenta svodi se na poštovanje sledećih 10 principa:

1. zaštita biosfere,
2. održivo korišćenje prirodnih resursa,
3. smanjenje otpada,
4. konzerviranje energije,
5. proizvodnja ekološki i zdravstveno bezbednih proizvoda,
6. obnova okoline,
7. informisanje javnosti,
8. društvena odgovornost menadžera,
9. redovni nadzor i izveštavanje o radu preduzeća,
10. smanjenje rizika u poslovanju

Dosledna primena ovih principa obezbedila bi i *ekonomsku sigurnost* za najveći deo čovečanstva i *socijalnu pravdu* na najvišem nivou, ali i *ekološku ravnotežu* na nivou koji ne pretil nikakvim kataklizmama (npr. globalnim otopljanjem, klimatskim promenama, smanjenjem biodiverziteta, energetske deficitom, itd.). Drugim rečima, bio bi obezbeđen održivi razvoj na čitavoj Planeti, a to je i suštinski preduslov opstanka naše vrste kao najodgovornije za sve što se na Planeti dešava. Naravno, mehanizam regulacije tako osmišljenog razvoja ne može biti niti jednostavan, niti jednostran. On se mora zasnivati i na tržištu, ali i na planiranju koje nije samo u rukama države, već i brojnih struktura civilnog društva.

Sušlina je u tome da „ideologiju egoizma i utilitarizma koju zastupa tržišni fundamentalizam i na njoj zasnovana bezobzirna težnja za maksimizacijom profita potrebno je zameniti ideologijom društvene solidarnosti i humanizma jednako kao i širim, holističkim shvatanjem ekonomije, uzimajući u obzir socijalne, humane, demografske i ekološke posledice ekonomskih odluka i procesa”. (Mesarić, (2006: 967).

Nezaustavljivi procesi globalizacije i prateća ekologizacija svesti, ali i poslovanja, mogu biti dobra šansa, a ne samo pretnja, za sve one koji razmišljaju široko i daleko, koji imaju dugoročnu viziju svog poslovanja, kao i znanje o mogućim trendovima u nauci i tehnologiji i kulturi. Uostalom, krajnji cilj i merilo ekonomskog rasta mora biti poboljšanje kvaliteta života svih građana, pri čemu se svakodnevno proširuje ne samo sadržaj pojma „kvalitet života”, nego i krug ljudi na koje se on odnosi. Zbog toga, koristi od ekonomskog rasta moraju biti pravedno raspodeljene, a to danas nije slučaj. Naprotiv, polarizacija na svet bogatih i siromašnih sve više se produbljuje i to svakog mislećeg i dobronamernog mora da zabrine. U vrtlogu tekuće neoliberalne globalizacije najlošije prolaze mali, slabi i siromašni, zbog čega nacionalne države moraju izraditi strategije razvoja zasnovane na vlastitim nacionalnim interesima, ne prepuštajući se iluziji da će tržište i slobodno preduzetništvo prepušteno samo sebi pokrenuti razvoj u željenom smeru i rešiti sve ekonomske i društvene probleme.

4. Zaključak

Navedeni stavovi i izvršena analiza omogućuju nam da zaključimo da ekološka logika i kriterijumi ekološkog ocenjivanja ne samo što afirmišu ekonomiju i njenu logiku racionalnog korišćenja oskudnih resursa, nego u njoj oživljavaju i ono iskonsko antropocentrično značenje da se u ekonomiji sve dešava čoveka radi i sa čovekom u centru. Zato se i koncept održivog razvoja može prihvatiti kao odgovarajući analitički okvir i nova razvojna, ali i poslovna paradigma, jer uvažava sve potrebne i dovoljne uslove reprodukcije čovekove vrste na uvek višem nivou razvijenosti. Svako istrčavanje iz strogo, od prirode definisanih okvira, mora biti sankcionisano, bilo **ekonomski** (blaga kazna), bilo **etički** (vrlo stroga kazna), bilo **ekološki** (najstroža kazna). I suprotno, svako ko uvažava principe ekološke ekonomije i ekološkog menadžmenta može računati na sve vrste nagrada: od dugoročnog tržišnog uspeha, preko sticanja i čuvanja javnog ugleda i poslovnog

imidža, sve do osećaja harmonije sa prirodom kao najvažnijeg od svih mogućih priznanja jer je ono i viza za opstanak na „ovoj jedinoj Zemlji” i najbolja preporuka za pošten i dostojanstven susret sa još nerođenim generacijama.

Literatura

- [1] Brian, C., (2009) *Ecological Economics*, „Encyclopedia of Life Support Systems (EOLSS)”, Developed under the Auspices of the UNESCO, Eolss Publishers, Oxford, UK, [<http://www.eolss.net/login.ezproxy.library.ualberta.ca>] [Retrieved March 19, 2009]
- [2] Ezrahi, Y., et al (eds.), (1994) *Technology, Pessimism and Postmodernism*, Dordrecht, Netherlands Kluwer Academic Publishers
- [3] Gallopin, G. C., Gutman, P., Maletta, H., (1989) *Global impoverishment, sustainable development and the environment a conceptual approach*, „Social Science Journal”, 121, Basil Blackwell, UNESCO
- [4] Gereke, Z., (1996) *Eko-menadžment sistemi u industriji*, „Ecologica”, no. 11, br. 3, Beograd
- [5] Goodland, R., Daly, H., Serafy, S., Droste, B., editors, (1991) *Environmentally Sustainable Economic Development: Building on Brundtland*, UNESCO, Paris
- [6] King, A., (1995) *Avoiding Ecological Surprise: Lessons from Long-Standing Communities*, „The Academy of Management Review”, Vol. 20, No. 4
- [7] Mesarić, M., (2006) *Obrisi novog, socijalno pravednog, ekonomski učinkovitog i ekološki održivog modela*, „Ekonomski pregled”, 57 (12) 939–969
- [8] *Our Common Future*, The World Commission on Environmental and Development, Oxford University Press, Oxford, New York
- [9] Patricia, A., (2005) *Megatrends 2010 – Rise of Conscious Capitalism*, Charlottesville, Hampton Roads Publishing Company, Inc.
- [10] Pokrajac, S., (1997) *Ekološka ekonomija, ekološki menadžment i održivi razvoj*, zbornik radova sa XXII Međunarodnog savetovanja „Nauka, tehnološki razvoj i kvalitet života”, Herceg Novi
- [11] Pokrajac, S., (2002) *Tehnologija, tranzicija i globalizacija*, Beograd, Savez naučnih stvaralaca
- [12] Rondinelli, D. A., Vastag, G., (1996) *International Enviromental Standards and Corporate Policies: An Integrative Framework*, „California Management Review”, Vol. 39, No. 1, pp. 106–122
- [13] *Sustainable Industrial Development*, (1987) Vienna, WCED